

Šta je bezbednosna politika Republike Srbije?

Jelena Radoman

REZIME

Politika vojne neutralnosti je bila dosadašnje pribežište donosilaca odluka u izbegavanju davanja jasnih odgovora i nuđenja konzistentne ideje bezbednosne politike Srbije. Tako je poslužila kao forma u koju su sadržaj po potrebi unosile elite na vlasti, od produbljene i institucionalizovane saradnje sa NATO do vojne saradnje sa Rusijom ali i SAD. Sadržaj upravo završene izborne kampanje je pokazao nepostojanje minimalnog konsenzusa o tome šta je bezbednosna politika Srbije i šta je sadržaj vojne neutralnosti. Strategija nacionalne bezbednosti iz 2009. godine je propustila da to definiše. Tekući proces izrade nove Strategije, o kojem javnost malo zna, treba da rezultira dokumentom iz koga ćemo saznati koje su vrednosti koje štiti Srbija, kojim sredstvima i u kojim partnerstvima, ali i da bude transparentan i omogućiti učešće najšireg broja aktera politike bezbednosti.

Vlada Republike Srbije koja će biti formirana nakon vanrednih izbora sprovedenih u aprilu 2016. godine, pored ostalog, imaće i zadatak definisanja i vođenja bezbednosne politike zemlje. Ma koje stranke činile buduću vladu, a izvesno stožerna će biti Srpska napredna stranka (SNS), one će morati da u odgovoru na složene spoljno-političke okolnosti preciziraju koje su to vrednosti koje će država Srbija braniti, kojim sredstvima i u kojim partnerstvima. Politika „vojne neutralnosti“ je bila dosadašnje pribežište donosilaca odluka u izbegavanju davanja jasnih odgovora i nuđenja konzistentne ideje bezbednosne politike. Srbija ipak treba da definiše kom diskursu o bezbednosti pripada – sveobuhvatnog pristupa, ljudske bezbednosti i proširene liste izazova, rizika i pretnji, ili tradicionalnom militarističkom poimanju koje naglasak stavlja na vojnu silu i teritoriju.

Vojna neutralnost i saradnja sa NATO

Srbija je vojno neutralna na osnovu rezolucije skupštine Srbije iz decembra 2007. godine. „Rezolucija Narodne skupštine o zaštiti suvereniteta, teritorijalnog integriteta i ustavnog poretka Republike Srbije“ je usvojena neposredno pred očekivano i najavljeno proglašenje nezavisnosti južne srpske pokrajine, kao i najavljeno priznanje te nezavisnosti od strane određenog broja država. Rezolucijom je utvrđeno da „Narodna skupština donosi odluku o proglašavanju vojne neutralnosti Republike Srbije u odnosu na postojeće vojne saveze do eventualnog raspisivanja referendumu na kojem bi se donela konačna odluka po tom pitanju.“¹

Elaboracija vojne neutralnosti povodom toga koju vrstu (novih) zadataka i koji nivo opremljenosti takav spoljno-politički stav nameće oružanim snagama Republike Srbije, izuzev očigledne klauzule o nepristupanju NATO, je izostala. Strategija nacionalne bezbednosti ne prepoznaje neutralnost među osnovnim opredeljenjima, ciljevima i načelima politike nacionalne bezbednosti.

Samoproklamovana vojna neutralnost koja nije dobila materijalizaciju u formi posledičnih reformi sektora bezbednosti je omogućila da ona bude prazna oznaka u koju su politički akteri od 2007. do danas unosili sadržaj koji im je odgovarao. Tako je od tada Srbija produbila i institucionalizovala saradnju sa NATO, i to od pristupanja programu Partnerstvo za mir 2006. godine u formi učešća u Programu za izgradnju integriteta, u Procesu planiranja i pregleda, postojanju Grupe Srbija-NATO za reformu sistema odbrane, otvaranjem vojnog predstavništva u Misiji Republike Srbije pri NATO 2010. godine i uspostavljanjem NATO vojne kancelarije za vezu u Beogradu. Srbija je zaključno sa usvajanjem Individualnog akcionog plana partnerstva (IPAP) 2015. i skupštinskom odlukom o potvrđivanju sporazuma o saradnji u oblasti logistike i regulisanja statusa NATO snaga na teritoriji Srbije 2016. godine zaokružila dosadašnju saradnju sa NATO.²

1 Dostupno na: <http://www.parlament.gov.rs/akti/ostala-akta/doneta-akta/u-sazivu-od-14-februara-2007.1040.html> (pristupljeno: 13. april 2016).

2 O mehanizmima saradnje unutar Partnerstva za mir koje Srbija koristi videti na: http://www.mod.gov.rs/sadrzaj.php?id_sadrzaja=4358 (pristupljeno 23.04.2016.).

Politika vojne neutralnosti nije nužno konfliktna sa razvijenom saradnjom sa NATO, što pokazuju i primeri drugih neutralnih zemalja, od kojih neke, poput Švedske, aktivno učestvuju u misijama NATO. I za Srpsku naprednu stranku (SNS) i Socijalističku partiju Srbije (SPS) koje su okosnica vlade koja je do aprilskih izbora vodila spoljnu i bezbednosnu politiku Srbije ti sporazumi nisu na bilo koji način konfliktni sa (neobjašnjenom) politikom vojne neutralnosti budući da je Srbija, prema izjavama premijera i ministra spoljnih poslova u tehničkom mandatu zainteresovana za saradnju ali ne i za pristupanje NATO.

Sa druge strane, predizborna kampanja je omogućila izrazito evroskeptičnim političkim strankama, kakva je Demokratska stranka Srbije (DSS), ali i strankama koje zahtevaju obustavu daljih integracija u EU i NATO, a to su Srpska radikalna stranka (SRS) i manje stranke desnog političkog spektra (DVERI, Srpski narodni pokret) da u sintagmu vojna neutralnost pretoče njihov politički program koji smeru spoljno-politikom partnerstvu i vojno-bezbednosnoj saradnji sa Ruskom Federacijom.

Glasnogovornici ovih stranaka su narativ vojne neutralnosti razumeli upravo kao otklon od saradnje sa NATO, što je i dominantno tumačenje skupštinske rezolucije iz 2007. godine s obzirom na ulogu ovog saveza u otcepljenju Kosova, ali ne i otklon od saradnje i integracije sa drugim postojećim ili budućim političko-vojn timer savezima. U upravo okončanoj predizbornoj kampanji ove stranke su alternativu aktuelnoj spoljno-političkoj i bezbednosnoj politici Srbije videli u savezničtvu pod patronatom Ruske Federacije i to u formi punopravnog članstva u Organizaciji kolektivne bezbednosti i saradnje.³ To da bi takvo članstvo značilo i saradnju i pripadnost bezbednosnoj zajednici sa državama bivšeg Sovjetskog saveza sa kojima ne delimo političko nasleđe niti percepciju bezbednosti i ključnih pretnji po bezbednost, daleko je od spekulacija onih političkih stranaka i pojedinaca koji takve stavove iznose.

Upravo završena kampanja je tako pokazala u najmanju ruku nepostojanje konsenzusa, čak i onih političkih aktera koji su formirali koalicije za izborni nastup, o sadržaju politike vojne neutralnosti. Stranke do skoro vladajućih koalicija okupljenih oko SNS i SPS, izbegavale su pokretanje nepopularnih tema vezanih kako za integracije tako i reformu sektora bezbednosti, pri tom se zaklanjajući iza politike vojne neutralnosti i većinskog stava srpskih građana i građanki koji se protive članstvu u taj vojno-politički savez. Stranke desne političke orijentacije su upravo teme nepopularnosti kako NATO ali i EU u manjem delu biračkog tela iskoristile kao način da se predstave kao alternativa i sebi pripišu „patriotsku“ oznaku.

3 Ovo je dominantna alternativa saradnji sa NATO. Pored toga iznet je I predlog o formiranju Saveza balkanskih zemalja, koji bi bio vojno neutralan, a njegovu neutralnost bi garantovala Rusija. Sanda Rašković-Ivić, intervju, Geopolitika, 19.04.2016.

Vojna neutralnost i saradnja sa Rusijom

Nekonzistentna bezbednosna politika Srbije, veoma široko definisana kao vojna neutralnost koja prema tumačenju donosilaca odluka ne isključuje saradnju sa širokim spektrom međusobno suprotstavljenih bezbednosnih aktera, je omogućila da želje i nadanja političkih stranaka desne ideološke orijentacije ne budu bez utemeljenja u stvarnosti. Izrazita i neskrivena polarizovanost između nosioca izvršne vlasti u Srbiji, premijera, i predsednika države, povodom preferirane spoljno-političke, a time i bezbednosne politike Srbije, stvorila je prostor u kome je moguće koegzistiranje vojno-bezbednosne saradnje i sa NATO i sa Rusijom a ostali akteri političke scene se opredeljuju zavisno od vlastitih programa i politika. Uporedo sa potpisivanjem IPAP sporazuma sa NATO ne jenjava intenzitet vojno-tehničke saradnje sa Rusijom koja je zamah dobila potpisivanjem Deklaracije o strateškom partnerstvu između Srbije i Rusije 2013. godine a potom i 15-godišnjeg sporazuma o saradnji u oblasti odbrane. Ovaj sporazum je, do sada, materijalizovan u formi zajedničkih vojnih vežbi tokom 2014. i 2015. godine i trećom koja je zakazana da se održi na teritoriji Srbije u 2016. godini. Ove vežbe, kao i dolazak Vladimira Putina 2014. godine na obeležavanje 70-godišnjice oslobođenja Beograda u Drugom svetskom ratu i za tu priliku organizovanoj vojnoj paradi nisu promakle stranim posmatračima i diskutovane su u kontekstu ruskog (ponovnog) jakog uticaja na srpsku politiku.⁴

4 Videti npr. European Council on Foreign Relations „Return to instability: How migration and great power politics threaten the Western Balkans“, Francisko de Borja Lasheras, mart 2016. Dostupno na: http://www.ecfr.eu/publications/summary/return_to_instability_6045 (pristupljeno: 23.04.2016.).

5 Sektor za zaštitu i spasavanje Ministarstva unutrašnjih poslova, Upravu za vanredne situacije Ministarstva odbrane i određen broj zaposlenih iz Ministarstva zaštite životne sredine kao i Sektor protivgradne zaštite iz RHMZA.

6 Ili Rusko-srpskog humanitarnog centra, kako se ovaj centar naziva u Rusiji.

7 Zakon o potvrđivanju sporazuma između Vlade Ruske Federacije i Vlade Republike Srbije o saradnji u oblasti humanitarnog reagovanja u vanrednim situacijama, sprečavanja elementarnih nepogoda i tehnoloških havarija i uklanjanja njihovih posledica.

8 Među kontroverze koje se vezuju za ovaj Centar spada i njegov navodno regionalni i međunarodni karakter, koji nije u stvarnosti realizovan, status koji je Zakonom koji ga uređuje dobio, način finansiranja kao i prava namena.

Kontroverznost saradnje sa Rusijom primetna je i na polju reagovanja u slučaju elementarnih nepogoda. Naime, Srbija je tek 2010. godine preduzela konkretne korake ka stvaranju preduslova za uspostavljanje integrisanog sistema zaštite i spasavanja. Tada je stupio na snagu novi Zakon o vanrednim situacijama koji je objedinio sve sisteme za zaštitu i spasavanje u Sektor za vanredne situacije u okviru Ministarstva unutrašnjih poslova.⁵ U Nišu je 2012. godine otvoren Srpsko-ruskog humanitarni centar,⁶ i to na osnovu usvajanja zakonskog rešenja samo za tu svrhu.⁷ Usled javnosti neobjašnjenog karaktera i budućih aktivnosti, taj centar je predmet kontroverzi kako za domaću tako i stranu javnost, ali i potencijalno kamen spoticanja u bilateralnim odnosima kako sa Rusijom tako i sa evropskim partnerima čija je podrška u procesu EU integracija Srbiji neophodna. Predmet sporenja sa Rusijom je navodni zahtev isporučen srpskom državnom vrhu da se osoblju tog centra dodeli diplomatski status čime bi oni bili izjednačeni sa osobljem NATO u Srbiji, što je vlada u tehničkom mandatu izbegla da učini i teret te odluke prebacila na novu vladu nakon vanrednih parlamentarnih izbora. Sa druge strane, samo postojanje tog centra čiji karakter, misija i zadaci ostaju nedovoljno poznati i predmet brojnih skepsi u javnosti su predmet sumnjičavosti u Briselu.⁸ To se najbolje primećivalo u izjavama EU zvaničnika tokom potpisivanja

Sporazuma o pristupanju Srbije Mehanizmu civilne zaštite sa EU, koji su otvoreno dovodili u pitanje kompatibilnost učešća Srbije u ovom Mehanizmu uz istovremeno postojanje Centra u Nišu.

Zajedničke vojne vežbe sa Vojskom Rusije i postojanje ruskog humanitarnog centra u Nišu su dale povod za spekulacije o budućoj bezbednosnoj politici Srbije što je, u momentu pisanja ovog teksta, aktuelna vlast pokušala da prenebegne snižavajući značaj te saradnje na operativno-tehnički nivo i upućujući na Ministarstvo odbrane kao nadležno za njihovu organizaciju i sprovođenje. Iz Ministarstva, sa istom namerom, došla su saopštenja da Vojska Srbije saraduje „sa više od 60 zemalja sveta“ sa kojima ima potpisane ugovore o bilateralnoj vojnoj saradnji, koji nemaju političku konotaciju.⁹ Pri tom, izdvaja se bilateralna vojna saradnja sa SAD koja je, prema izjavama bivšeg ministra odbrane najobimnija u odnosu na ostala partnerstva,¹⁰ i Program državnog partnerstva Srbije i Ohaja.¹¹

9 Bratislav Gašić: Vojska Srbija je neutralna <http://www.politika.rs/sr/clanak/336191/Drustvo/Gasic-Vojska-Srbije-je-neutralna>

10 Gašić: Vojna saradnja sa SAD dominantna u odnosu na druge zemlje, <http://www.blic.rs/vesti/politika/gasic-vojna-saradnja-sa-sad-dominantna-u-odnosu-na-druge-zemlje/668cvd2>

11 Više o tome: http://www.mod.gov.rs/sadrzaj.php?id_sadrzaja=4364

Nepostojanje spoljopolitičke strategije i posledična kontradiktorna *catch-all* spoljna politika Srbije uzrok je i nejasne i nepredvidljive bezbednosne politike Srbije. Glavne nejasnoće pri tom su to da li Srbija, u razumevanju njene elite i donosilaca odluka, pripada i kojoj bezbednosnoj zajednici i koje su ključne pretnje bezbednosti Srbije.

Da li će nova Strategija nacionalne bezbednosti predstaviti politiku bezbednosti?

Važeća Strategija nacionalne bezbednosti i Strategija odbrane Republike Srbije usvojene su u oktobru 2009. godine. Izradom i predstavljanjem ovih dokumenata rukovodilo je Ministarstvo odbrane u procesu koji su organizacije civilnog društva tada ocenile kao nedovoljno inkluzivan budući da zainteresovana i šira javnost nije bila pravovremeno obaveštena da je njihova izrada u pripremi a potom je bio dat sužen prostor za inovacije nacrtata strategija pre njihovog usvajanja. Kritika se odnosila naročito na izradu Strategije nacionalne bezbednosti koja kao krovni dokument koji treba da predstavi i objasni koje su to ključne vrednosti koje država Srbija brani, kako, kojim sredstvima, u kakvom okruženju i koji su to izazovi, rizici i pretnje po njenu bezbednost i treba da uključi širi krug aktera od državnih institucija koje su nesumnjivo bilo uključene u proces njene izrade.

12 Strategija nacionalne bezbednosti R. Srbije, oktobar 2009, str. 8- 13. Dostupno na: http://www.mod.gov.rs/multimedia/file/staticki_sadrzaj/dokumenta/strategije/Strategija%20nacionalne%20bezbednosti%20Republike%20Srbije.pdf (pristupljeno: 20.04.2016.).

13 Aleksandar Vučić, TV Happy, „Ćirilica“, 21.03.2016.

Tekst Strategije je dao analizu regionalnog i globalnog okruženja Srbije i predstavio pretnje po njenu bezbednost u širokom dijapazonu, među kojima su terorizam, organizovani kriminal, korupcija, trgovina narkoticima, trgovina ljudima, visoko-tehnološki kriminal, nezadovoljavajući ekonomski razvoj, nezavršen proces razgraničenja, položaj izbeglih, prognanih i raseljenih lica itd.¹² Međutim, kao pretnja broj jedan bezbednosti Srbije navedena je „protivpravno jednostrano proglašena nezavisnost Kosova“ i posledična situacija na prostoru Kosova i Metohije, što uključuje i kršenje ljudskih prava, slabost institucija, otežan povratak raseljenih, među-etničke tenzije i ostale probleme.

Iako do javnosti ne dolaze detaljnije informacije o tome da li je i u kojoj fazi proces izrade nove Strategije nacionalne bezbednosti potvrđeno je da će taj dokument biti usvojen.¹³ Nezvanične informacije potvrđuju i da nadležne organizacione jedinice Ministarstva odbrane intenzivno rade na pripremi novog dokumenta čije se usvajanje očekuje na jesen 2016. Ili početkom 2017. godine a da će ključna izmena u odnosu na postojeći dokument biti upravo odustajanje od navođenja proglašene nezavisnosti Kosova i Metohije, koju je u međuvremenu priznalo preko 100 država sveta, kao prve i najveće pretnje bezbednosti Srbije.

Ovo je razumljivo ukoliko imamo na umu tekući dijalog u formi Briselskih sporazuma koji se odvija pod pokroviteljstvom EU i koji može rezultirati bitno promenjenom dinamikom odnosa dve zajednice na Kosovu i različitim institucionalnim aranžmanima (paralelne institucije na severu Kosova). Takođe, možemo očekivati i izmenjen opus koji se odnosi na regionalno i globalno bezbednosno okruženje koje je značajno promenjeno u odnosu na 2009. kada je postojeća Strategija usvojena, naročito imajući na umu da je Hrvatska u međuvremenu postala članica EU a Crna Gora dobila poziv za punopravno članstvo u NATO. Ono čemu se možemo nadati jeste i strukturisanija i pročišćena lista izazova, rizika i pretnji u odnosu na to kako su one navedene u tekstu postojeće Strategije.

Upitno je da li će biti menjana formulacija da će Srbija svoju bezbednosnu politiku u najvećoj meri usklađivati sa delovanjem Evropske unije. To je izgledalo jednostavnije najaviti u vremenu kada je Strategija usvojena ali su okolnosti u međunarodnim odnosima, a naročito ruska aneksija Krima, rat u Ukrajini i EU sankcije Rusiji dovele do toga da opada procent deklaracija EU sa kojima se Srbija usaglasila. Trendovi od 2014. ukazuju na to da se Srbija ne usaglašava sa deklaracijama EU koje se odnose na Rusiju.¹⁴ A najbitnije jeste očekivanje da nova Strategija objasni šta znači vojna neutralnost Srbije u datom regionalnom i globalnom kontekstu, da li Srbija pripada i kojoj bezbednosnoj zajednici i u kom partnerstvu, ako ijednom, će čuvati vlastitu i dati doprinos regionalnoj i globalnoj bezbednosti.

14 “Analiza usaglašavanja Srbije sa spoljno-političkim deklaracijama, stavovima i merama Evropske unije tokom 2014. godine”, Nacionalni konvent o EU, Radna grupa za poglavlje 30 i 31, dostupno na: <http://eukonvent.org/radna-grupa-20/> (pristupljeno: 25.04.2016.).

Zaključak:

Nepostojanje spoljno-političke strategije ali ni konsenzusa o strategiji spoljno-političkog delovanja onemogućava konzistentnu i predvidljivu bezbednosnu politiku. Rezolucijom iz 2007. godine samo-proglašena ali ne i definisana vojna neutralnost je poslužila kao izgovor za odricanje odgovornosti od formulisanja celovite politike koja predviđa ključne vrednosti, pretnje po te vrednosti i sredstva kojima će se one braniti. Razvoj spoljno-političkog i bezbednosnog dualizma u saradnji i sa NATO i sa Rusijom, uz nedvosmisleni ambiciju pristupanja EU kao prvom cilju spoljne politike, omogućio je političkim akterima da u floskulu „vojna neutralnost“ unesu sadržaj koji im odgovara.

Očekivano donošenje nove Strategije nacionalne bezbednosti je prilika da politička elita na vlasti ponudi konzistentnu i predvidljivu politiku bezbednosti Srbije i postavi zahteve pred aktere sektora bezbednosti koji treba da odgovore na zadate ciljeve i zadatke. Najmanje na čemu treba insistirati jeste da proces izrade nove Strategije, za razliku od procesa iz 2009. godine, omogući učesće širokog kruga aktera, od tradicionalnih aktera sektora bezbednosti i onih koji po slovu Ustava i relevantnih zakona vrše kontrolu nad njima (parlament, sudovi, nezavisne državne institucije) do organizacija civilnog društva i istraživačkih organizacija koje svaka u domenu svog rada mogu doprineti stvaranju dokumenta zasnovanog na konsenzusu i međusobnom razumevanju koga i šta štiti država Srbija. Narativ buduće Strategije može da najavi kako razumemo bezbednost i u potencijalnom sukobu različitih narativa kojem Srbija pripada.

Preporuke:

1. Jedan od najvažnijih zadataka novoformirane vlade treba da bude izrada spoljno-političke strategije Republike Srbije, sa kojom Strategija nacionalne bezbednosti treba da bude usaglašena.
2. Omogućiti otvoren i transparentan proces izrade nove Strategije nacionalne bezbednosti uz uključivanje širokog broja aktera (državni akteri sektora bezbednosti, nezavisne državne institucije, organizacije civilnog društva, univerziteta).
3. Potrebno je definisati predvidljivu i jasnu bezbednosnu politiku i sa tim usaglasiti dalju reformu sektora bezbednosti kako bi taj sektor odgovorio zadatim ciljevima.

CENTAR
ZA ISTRAŽIVANJE
JAVNIH POLITIKA

Centar za istraživanje javnih politika (CENTAR) je nevladina organizacija istraživačkog usmerenja (think tank), osnovana 2010. godine, koja se bavi ispitivanjem raznih aspekata bezbednosnog i socio ekonomskog statusa građana sa ciljem da utiče na poboljšanje primene javnih politika ili njihovu promenu.

Glavni cilj CENTRA je da svojim istraživanjima osvetli stvarne potrebe građana, i na taj način pomogne relevantnim donosiocima odluka da politike formulišu sa stanovišta „perspektive krajnjeg korisnika“, odnosno građana.

CENTAR neguje multi-disciplinarni pristup i u prvi plan stavlja terenska istraživanja jer smatra da je za dubinsko sagledavanje problema i formulisanje održivih javnih politika važno sagledati problematiku i sa centralnog i sa lokalnog nivoa.

CENTAR je sproveo blizu 20 projekata, uključujući i one na regionalnom nivou. Njegove projekte podržale su međunarodne organizacije i agencije (OSCE, UNDP, UNICEF, UNOPS, DCAF), vladine organizacije i privatni donatori – SDC i OSI; ministarstva i kancelarije u okviru Vlade Srbije, i inostrane akademske institucije.

Jelena Radoman, *Šta je bezbednosna politika Republike Srbije?* Centar za istraživanje javnih politika, Beograd, april 2016.

O AUTORKI

Jelena Radoman je doktorantkinja na Fakultetu političkih nauka Univerziteta u Beogradu i članica Centra za istraživanje javnih politika. Autorka je brojnih radova koji se bave reformom sektora bezbednosti, ruskom spoljnom i unutrašnjom politikom i bezbednošću ranjivih grupa, a angažovana je kao konsultant na više projekata u srodnim oblastima.

Saradnica Centra je od 2011. godine, od kada učestvuje u osmišljavanju i sprovođenju istraživanja o bezbednosti ranjivih grupa i reformi sektora bezbednosti u Srbiji. U timu Centra sprovela je istraživanja o bezbednosti LGBTQ populacije i Romkinja i Roma u Srbiji i analizi sadržaja nastavnog materijala u vojnom školstvu u Srbiji.

Dobitnica je OSI – Čivning stipendije za 2007/2008 godinu za master studije Politika, bezbednost i integracije na Školi za slavonske i istočno-evropske studije Univerzitetskog Koledža London na kom je završila studije 2008. godine. Takođe je bila gostujuća istraživačica Helenskog instituta za međunarodne odnose u Atini, dobitnica stipendija Evropskog fonda za Balkan i Misije OEBS u Srbiji.

Autor: Jelena Radoman

Dizajn: Žolt Kovač

Prelom: Jelena Šapić

Izdavač: Centar za istraživanje javnih politika, Beograd

Za izdavača: Svetlana Đurđević-Lukić, direktor

Copyrights: Centar za istraživanje javnih politika

www.publicpolicy.rs

office@publicpolicy.rs

Pripremu ovog brifa podržao je Think Tank Fond
programa Fondacija za otvoreno društvo